

OLN

OUD LEIDEN NIEUWS

jaargang 11, nummer 1 • maart 2023

Magazine van de Historische Vereniging Oud Leiden

HISTORISCHE
VERENIGING OUD LEIDEN

**GERDA VAN DEN BERG
BEOOGD VOORZITTER
HVOL**

**TOPSTUK UIT
WEDEROPBOUWPERIODE
BEDREIGD**

**BRANDSLANTOREN
GERED VAN DE SLOOP**

Van de redactie

Na een geslaagde transformatie van *Oud Leiden Nieuws* naar een magazine geeft hoofdredacteur Ton van Brussel het stokje door. Wij, Marjolein Hettinga en Marijn Kramp, gaan door op de weg die door Van Brussel is ingeslagen. We hopen met de hulp van de vele vrijwilligers die HVOL rijk is, het komend jaar mooie en boeiende magazines te maken.

In deze editie van OLN uiteraard aandacht voor de algemene ledenvergadering op maandag 27 maart. Een ALV waarop afscheid genomen wordt van voorzitter Steven Engelsman en drie andere bestuursleden, én een ALV waarop hopelijk wordt besloten tot de installatie van de nieuwe voorzitter: Gerda van den Berg. Alhoewel Van den Berg voor velen geen onbekende zal zijn, stelt zij zichzelf hier voor.

Wat ook niet ontbreekt is een artikel over het belang van het behoud van het reusachtige glas-in-beton kunstwerk van Jan Menno Meine Jansen in het voormalige belastingkantoor. Jos Hooghuis zet uiteen waarom het zo belangrijk is om dit naoorlogse kunstwerk voor het nageslacht te bewaren.

In dit magazine ook aandacht voor de nieuwe Stolpersteine aan de Rijnsburgerweg. Tijdens de legging van de herdenkingsstenen werd voorgelezen uit het aangrijpende dagboek van Roos Snellen, de pleegmoeder van Ramses Shaffy. Dit nooit gepubliceerde dagboek geeft op beklemmende wijze weer hoe een jonge moeder zich in Leiden door de oorlog heen slaat. De door Peter van der Geer geselecteerde passages schetsen een aangrijpend beeld van het leven in oorlogstijd. Van mei 1940 tot en met 31 mei 1945, de dag waarop ze op het geconfiscerde 'herenfietsje' van de NSB-burgemeester een heerlijke tocht naar Zeist maakt.

Foto omslag: Elf nieuwe Stolpersteine op Rijnsburgerweg.
Foto: www.herdenkingleiden.nl.

Inhoud

Van de waarnemend voorzitter	4
Algemene Ledenvergadering HVOL	5
Beoogd voorzitter stelt zich voor: Gerda van den Berg	6
ALV-lezing: David Bailly – vergankelijkheid in Leiden	7
Nieuwe hoofdredactie van <i>Oud Leiden Nieuws</i>	8
Binnenkijken: Herengracht 7	10
Topstuk uit wederopbouwperiode bedreigd	13
Beter toezicht erfgoed is nodig: 'Er gaat veel verloren zonder dat dit in beeld is'	15
Pareltjes in de geschiedenissen van de 'gewone' Leidenars	18
Zou het nooit vrede worden?	21
Vergaderen tussen de brandweerhelmen	24
Waar in Leiden woonde die Nobelprijswinnaar Van 't Hoff?	26
Boekbespreking	28
Boeken	29
Lezingen	30
Excursies	32
Agenda	34
Vrijwilliger uitgelicht	35
Bedrijfsleden	36

BINNENKIJKEN

TOPSTUK WEDEROPBOUW BEDREIGD

ELF NIEUWE STOLPERSTEINE

GERDA VAN DEN BERG

STEM VAN LEIDEN

VAN 'T HOFF

Beste Erfgoedliefhebbers,

Ook 2023 wordt vast weer een bijzonder jaar, waarop in de toekomst met weemoed of met hoofdschudden zal worden teruggekeken. Een jaar van verkiezingen, ditmaal voor de Provinciale Staten, een bestuurslaag, die zich vooral bezighoudt met cultureel erfgoed in relatie tot de ruimtelijke ordening. Denk aan de Limes, maar ook aan de landgoederen en de trekvaarten. De provincie noemt dit Erfgoedlijnen en wil zo bovenlokale thematische verbanden leggen.

Als Oud Leiden zien we soms kansen om daarbij aan te haken. Zo zijn we in gesprek over ons plan om de Stadspoorten weer beleefbaar te maken. Stadspoorten waren vaak haltes van trekschuiten, dus de provincie bleek geïnteresseerd om met ons mee te denken. De eerste publiciteit over ons plan om zowel in de openbare ruimte als in de 'virtuele realiteit' stadspoorten in 3D beleefbaar te maken, mocht al op veel reacties rekenen. En wij zoeken nog enthousiastelingen en deskundigen om ons verder te helpen!

Dit jaar wordt ook het jaar dat een nieuwe voorzitter aantreedt; in deze editie maakt u alvast kennis met haar: Gerda van den Berg. Dat is in elk geval een mijlpaal, want zover wij weten is er niet eerder een vrouw voorzitter van Oud Leiden geweest. Komt u naar de ALV

om dat moment met ons te vieren? Naast Gerda zullen nog twee bestuursleden toetreden tot het bestuur. Hen zullen we in het volgende nummer aan u voorstellen.

Met dit nummer van OLN treedt ook een nieuwe redactie aan, die dit blad nog verder zal vernieuwen. Daarbij bouwen zij voort op de prachtige nieuwe opzet die door Ton van Brussel is vormgegeven afgelopen jaar. Wij bedanken hem daar hartelijk voor!

Ten slotte blijven we in 2023 werken aan vernieuwende activiteiten, ook in samenwerking met stadspartners. We zullen aandacht besteden aan het herdenkingsjaar voor de afschaffing van de slavernij en we bereiden ons voor om 350 jaar Leidens Ontzet, dat volgend jaar gevierd zal worden. En dat, terwijl we blijven lobbyen voor behoud van monumenten, zelfs als niet iedereen direct de waarde er van inziet. Een mooi voorbeeld daarvan is beschreven in het artikel over de brandslangendroogtoren. Een unieke plek, die er bijna niet meer was geweest. Wij blijven alert. Helpt u mee?

Jan-Jaap de Haan

Algemene Ledenvergadering Historische Vereniging Oud Leiden

DATUM: MAANDAG 27 MAART
LOCATIE: STADSFOYER VAN HET STADHUIS
ADRES: STADHUISPLEIN 1
AANVANG: 19.30 UUR (INLOOP VANAF 19.00 UUR)

Alle onderliggende vergaderstukken – op de agenda voorzien van &-teken – zijn vanaf 7 maart te vinden op de HVOL-website onder het kopje Vereniging > ALV-stukken. Wij stellen het op prijs dat u vragen n.a.v. de agenda zoveel mogelijk vooraf indient, uiterlijk op 20 maart. De vragen kunnen worden gemaïld naar: secretaris@oudleiden.nl. De beantwoording volgt tijdens de vergadering.

Agenda

1. Opening door waarnemend voorzitter Jan-Jaap de Haan
2. Ingekomen stukken en mededelingen
3. Notulen Algemene Ledenvergadering 28 maart 2022 (&)
4. Algemeen jaarverslag 2022 (&)
5. Financiële aangelegenheden (&)
  - Jaarrekening 2022
  - Begroting 2023, inclusief besluit inflatiecorrectie
  - Verslag Financiële Commissie (decharge aan de penningmeester voor het gevoerde beheer en aan het bestuur voor het gevoerde financiële beleid)
  - Benoeming nieuw lid Financiële Commissie (staande de vergadering)
6. Bestuurszaken
Het bestuur draagt Gerda van den Berg voor als nieuwe voorzitter i.v.m. het vertrek van Steven Engelsman. Het bestuur wijst op het gestelde in het Huishoudelijk Reglement art. 3 lid 1, waardoor kandidaten – door ten minste tien leden gezamenlijk – bij de secretaris schriftelijk kunnen worden voorgedragen, uiterlijk drie weken voor de dag van de ALV. Verder betreft dit de benoeming van nog twee bestuursleden. (&)
We nemen tevens afscheid van drie bestuursleden, namelijk Adriaan Brandenburg (statutair), Marjo Karremans en Jan de Vetten.
8. Toelichting hoogtepunten uit de Strategische Agenda 2023 van de HVOL
9. Wvttk
10. Rondvraag
11. Sluiting

Gevolgd door een lezing van Christiaan Vogelaar, *David Bailly: Tijd, dood en ijdelheid*.

Beoogd voorzitter stelt zich voor: Gerda van den Berg

Gerda van den Berg

Weet je wat er zo leuk is aan Leiden? Het is vertrouwd en tegelijkertijd ontdek je er steeds weer wat nieuws. Toen ik hier als middelbare scholier rondliep, waren snackbars en woningen van klasgenoten in allerlei verschillende wijken vaste pleisterplaatsen. Als student waren jongerencentra, cafés en wisselende kamers in vooral de binnenstad de plekken die ik leerde kennen. In de jaren dat ik lid van de gemeenteraad en later wethouder was, maakte ik kennis met verbijsterend veel en gevarieerde activiteiten bij buurtwerk, speeltuinen, culturele organisaties, zorginstellingen en scholen. De laatste elf jaar van mijn werkzame leven kwam ik als directeur van woningcorporatie de Sleutels in sociale huurwoningen door de hele stad heen.

Steeds meer ben ik mij ervan bewust geworden wat een mooie stad Leiden is. En dan niet alleen mooi in de betekenis van gebouwen en parken, maar minstens zo mooi door de verschillen en de variaties in wat er allemaal gebeurt, georganiseerd en genoten wordt.

Wat onherroepelijk de vraag oproept: en wat verbindt ons? Historie is voor mij een belangrijke verbindende factor. Het ontzet van Leiden is niet alleen een prachtig feest dat we al bijna 450 jaar vieren (met veel dank aan de 3 October Vereeniging). Het is ook een fundament van de stad. Vanaf dat punt leg je lijnen naar jaren van bloei en jaren van verval, naar de industrie en naar de universiteit, naar de binnenstad en de buitenwijken. Voor iedereen en voor iedere groep is daarbinnen een plaats te vinden.

Hoe leuk is het dan om een bijdrage te leveren aan het levend houden van die historie? Dat is wat de Historische Vereniging Oud Leiden voor mij betekent. Oud Leiden zet zich in

voor kennis van en belangstelling in de geschiedenis en voor het behoud en herstel van erfgoed. Dat alleen al is reden om verheugd te zijn over mijn voordracht als voorzitter van de HVOL.

Oud Leiden is een vereniging met veel leden en veel actieve vrijwilligers. De leden van de diverse commissies zijn gedreven vrijwilligers die op verschillende manieren werken aan geschiedenis en erfgoed. Dat is zichtbaar in het behoud van het historische karakter van de stad en in het opdiepen en ontsluiten van informatie over de stad. Er is al heel veel en er valt nog heel veel te ontdekken.

Daar lever ik graag als voorzitter van de vereniging een bijdrage aan. Zodat nieuwe ontdekkingen vertrouwd worden en als vanzelfsprekend tot ons aller cultureel erfgoed gaan behoren.

David Bailly – vergankelijkheid in Leiden

LEZING DOOR CHRISTIAAN VOGELAAR, OUD-CONSERVATOR VAN MUSEUM DE LAKENHAL
MAANDAG 27 MAART 2023, NA AFLOOP VAN DE ALGEMENE LEDENVERGADERING
STADSFoyer (BEGANE GROND), STADHUIS (INGANG STADHUISPLEIN)

Traditiegetrouw volgt na het officiële, en uitsluitend voor leden toegankelijke deel van de ALV, een lezing die ook voor andere belangstellenden open staat. Ditmaal sluiten onderwerp en spreker aan op de Leidse actualiteit: drie weken voor de ALV opende in Museum De Lakenhal een tentoonstelling, die door scheidend conservator Christiaan Vogelaar werd samengesteld. Dubbele reden om hem voor een lezing te vragen over zijn laatste expositie in dienst van de gemeente Leiden. Bovendien was hij gedurende bijna zijn gehele museale loopbaan lid van de redactie van het *Leids Jaarboekje*.

De Leidse schilder David Bailly (1584-1657) schilderde in 1651 zijn meesterwerk, het bekende *Vanitas-stilleven met zelfportret van de schilder*. Dat werk bevindt zich in de collecties van Museum De Lakenhal. Het is zó bijzonder en belangrijk voor de ontwikkeling van de kunst, dat het museum rondom dit schilderij een tentoonstelling heeft samengesteld: *David Bailly – Tijd, dood en ijdelheid*, te zien van 10 maart tot en met 2 juli.

Christiaan Vogelaar zal nader ingaan op dit raadselachtige werk. Daarbij zal hij ook aandacht schenken aan de rol die de universiteit bij dit alles speelde, en aan de ontwikkeling van de zogenaamde vanitas-iconografie, een genre waartoe dit werk gerekend wordt. De vergankelijkheid van het leven

staat in dit soort werken centraal, en om dat uit te drukken gebruikte men voor de hand liggende beeldmiddelen als schedels en zandlopers, maar ook minder opvallende elementen. Deze onderwerpen komen op de tentoonstelling ook uitgebreid aan bod.

Rond 1630 werd dit bijzondere en bij vlagen spectaculaire onderdeel van de zeventiende-eeuwse schilderkunst tot grote hoogten gebracht, en onder andere uitgewerkt door Leidse schilders van rang zoals Rembrandt, Jan Lievens en Jan Davidsz. de Heem.

Nieuwe hoofdredactie van *Oud Leiden Nieuws*

De hoofdredactie van Oud Leiden Nieuws wordt sinds dit jaar bevestigd door Marijn Kramp en Marjolein Hettinga. Twee bekende namen in Leiden. Hoe zat het ook alweer? We stellen ze even aan u voor aan de hand van vier vragen.

Bio Marijn:

53 jaar, moeder van Mart (18)
Woont sinds haar studie (politicologie) in Leiden
Was jarenlang werkzaam bij het *Leidsch Dagblad* als journalist en redactiechef. Tegenwoordig werkt zij als zelfstandig journalist/tekstschrijver.

Bio Marjolein

Marjolein Hettinga
46 jaar
Geboren in Leiderdorp en baalt nog steeds dat die plaats in haar paspoort staat
Opgegroeid en woont in Leiden
Heeft een eigen bedrijf, De Communicatie-Helpdesk, waarmee ze zzp'ers helpt die meer klanten willen

Wat heb je met Leiden?

Marijn: "Ik hou van de verhalen van de stad. Dat is niet verrassend als je zo lang bij het *Leidsch Dagblad* hebt gewerkt. Het is een voorrecht, vind ik, om je woonplaats zo goed te kennen dat elke straat en steeg tot leven komt. Daarom vind ik *Oud Leiden Nieuws* ook zo leuk. Elk magazine biedt weer een nieuwe kijk op de stad. Ik kijk ook graag naar de veranderingen in de stad. De stads-

uitbreidingen, hoe gebouwen en buurten vervallen en weer verbeteren, dat vind ik fascinerend."

Marjolein: "Ik ben hier opgegroeid en afgezien van een paar uitstapjes (naar Breda voor studie en een paar keer een jaar naar het buitenland) heb ik hier vrijwel altijd gewoond. Ik hou van Leiden, van de sfeer van een groot dorp en zeker van de mooie binnenstad. Ik vind het ook altijd erg leuk om mensen van buiten Leiden de stad te laten zien, liefst met een rondvaart of op de SUP. Dan zie je de stad zelf ook weer met andere ogen."

Waarom deze klus?

Marijn: "Toen ik bij het *Leidsch Dagblad* werkte was het lastig om ook actief te zijn voor andere instanties of verenigingen. Je moet als journalist immers altijd belangenverstrengeling en ook de schijn van belangenverstrengeling zien te voorkomen. Nu ik niet meer voor de krant schrijf kan dat dus wel. Toen Marjolein vroeg of ik zin had om haar te helpen met *Oud Leiden Nieuws* zei ik dus direct ja. Op deze manier blijf ik graag betrokken bij de stad."

Marjolein: "Ik was al eerder actief voor de HVOL als bestuurslid en daarna als eindredacteur van een paar nummers van *Oud Leiden Nieuws* in de overgangperiode tot Ton van Brussel het stokje overnam. Toen ik werd gevraagd om deze rol weer op me te nemen,

Marjolein:

Het lijkt me geweldig om dit magazine in alle Leidse boekhandels te zien liggen!

hoefde ik daar niet zo lang over na te denken. Alleen weet ik ook nog hoeveel werk het is en ik heb het best druk met mijn eigen bedrijf. Daarom heb ik Marijn gevraagd om dit samen te gaan doen. We waren ooit collega's bij het *Leidsch Dagblad* (zij als journalist en redactiechef, ik als oplagecoördinator) en nu we allebei ondernemer zijn, werken we de laatste tijd wel vaker samen."

Wat zijn jullie plannen met het blad?

Marjolein: "*Oud Leiden Nieuws* heeft al een mooie metamorfose gekregen van – oneerbiedig want dit doet het oude *Oud Leiden Nieuws* geen recht – 'verenigingsblaadje' naar een mooi vormgegeven magazine wat voor een veel breder publiek aantrekkelijk is. Ik denk dat wij vooral doorgaan op deze ingeslagen weg en kijken waar we het magazine nog mooier en beter kunnen maken. En hopelijk kunnen we het in de toekomst ook beschikbaar maken voor niet-leden, want ook voor hen staan er genoeg interessante artikelen in. En het lijkt me geweldig om dit magazine in alle Leidse boekhandels te zien liggen!"

Marijn: "Het is een leuk magazine voor een breed publiek. Afwisselend in onderwerpkeuze met aansprekende verhalen. Ik hou van fotografie dus wat meer aandacht voor de fotografie mag altijd. Net als voor het schrijven kunnen we ook voor de fotografie altijd vrijwilligers gebruiken."

Marijn:

Zo blijf ik graag betrokken bij de stad

Herengracht 7

‘Met een monument ben je nooit klaar’

De restauratie van Herengracht 7 (pand met de trapgevel) had een voorbeeldfunctie voor anderen panden aan deze gracht.

Binnenkijken is een rubriek waarin monumenten in en rond Leiden voor het voetlicht komen. Panden waar je langsloopt en denkt: die zou ik wel eens van binnen willen zien.

Miep Smitsloo-de Graaff

In het monument Herengracht 7 was ooit een groothandel in suikerwaren gevestigd. Het uit 1660 daterende pand is sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw uit de as herrezen. Toen Hennie en Ed Völker het kochten, was het niets meer dan een bouwval.

Ze behoorden tot een van de eerste particulieren die in Leiden zo'n klus op zich namen in een destijds sterk vervallen binnenstad. De meeste panden aan de Herengracht waren in die tijd nog in gebruik bij bedrijven. Het gemeentebestuur wilde hier de woonfunctie terug. Volgens de gemeente heeft deze restauratie een voorbeeldfunctie gehad voor de andere panden aan deze gracht.

De voormalige groothandel bestond uit een voorhuis, drie achterhuizen, een garage en een opslag. De drie achterhuizen, garage en

opslag waren te slecht en moesten worden gesloopt om plaats te maken voor een monumentale stadstuin.

Het pand is inmiddels gegund aan de tweede generatie, het gezin van dochter Lillian en schoonzoon Hans. Zij weten het monumentale huis op waarde te schatten én eigenhandig te verbeteren want Hans is ambachtelijk meubelmaker. Hij heeft onder meer zogeheten achterzetramen voor het enkelvoudig glas in de voorpui gemaakt. Het is bij monumenten namelijk niet toegestaan om ramen van 'gewoon' dubbel glas te voorzien.

Voorziene geest

De Völkers hadden bijna 50 jaar geleden al een voorziene geest. Ze wilden in het kader van duurzaamheid zoveel mogelijk materialen hergebruiken. Een mooie actuele invalshoek voor deze rubriek.

Zo komt de monumentale, van houtsnijwerk voorziene trap uit een Vliokobak. Hij paste precies, op een tree na, die de aannemer kon bijmaken. Het houtsnijwerk aan de linkerrand was zo vaak overgeleverd dat het eruit zag als

De 'witjes' (antieke tegeltjes) uit de oorspronkelijke gang, sieren nu de keuken.

De voorkamer met de monumentale, marmere schouw, een 'tweedehandsje'. Deze lag in 23 stukken opgeslagen in de Hooglandse Kerk. Architect Piet van der Sterre gebruikte in het hele pand de echte monumentenkleuren.

een ondefinieerbare bol. De Völkers wisten het na urenlang geduldig snijden en krabben met een mesje weer in volle glorie tevoorschijn te halen.

Van het engeltjes-tableau links naast de trap liet de destijds befaamde restauratie-architect, Piet van der Sterre, een afdruk in giethars maken. Deze prijkt ingekleurd in de stadstuin. Ooit moeten voorhuis en de drie gesloopte achterhuizen door een lange gang met elkaar verbonden zijn geweest. In die gang waren meerdere van dergelijke tableaux aangebracht.

Alle deuren zijn hergebruikt en afkomstig uit de drie gesloopte achterhuizen. De witjes (antieke tegeltjes) in de keuken sierden oorspronkelijk de gang. Ze waren met het glazuur naar de muurkant geplakt om roetdoorslag

Topstuk uit wederopbouwperiode bedreigd

Jos Hooghuis

Het behoort tot de top van de monumentale of gebouwgebonden kunst uit de wederopbouwperiode, niet alleen in Leiden maar in Nederland: het glas-in-beton kunstwerk van Jan Menno Meine Jansen (1908-1994) in het voormalige belastingkantoor aan het Stationsplein. Het is indrukwekkend door zijn omvang – 17,40 meter hoog en 7,40 meter breed, strekkend over vijf verdiepingen – en de gebruikte techniek, maar ook door de ideeën waardoor de kunstenaar zich liet inspireren. Helaas zal het voormalige belastingkantoor binnen afzienbare tijd worden gesloopt en is het lot van het kunstwerk zeer onzeker.

Om twee redenen is het kunstwerk van Meine Jansen zeer kenmerkend voor monumentale kunst uit de wederopbouwperiode (1940-1970). De glas-in-betontechniek die de kunstenaar toepaste is een voorbeeld van de nieuwe technieken waarmee de naoorlogse kunstenaars experimenteerden. Hierbij worden dikke glas-tegels op maat gekapt en in gewapend beton gezet. Inmiddels wordt deze bewerkelijke en kostbare techniek zelden meer toegepast en zijn veel glas-in-beton kunstwerken verdwenen.

Ten tweede is het kunstwerk gericht op de publieke beleving. De naoorlogse kunstenaars streefden ernaar met hun werk bij te dragen aan een nieuwe, vreedzame samenleving door kunst naar de mensen te brengen. Het glas-in-beton kunstwerk is vervaardigd voor het Rijksbelastingkantoor van architectenbureau Jonkman en Van Dorp dat in 1966 officieel is geopend. Hierin werden alle belastingafdelingen geconcentreerd die voorheen verspreid in de stad waren gevestigd. Meine Jansen heeft zijn kunstwerk zo ontworpen dat iedereen die het belastingkantoor betrad in

Glas-in-beton kunstwerk Jan Meine Jansen, Stationsplein 107.

sjouwden ze eindeloos met kruiwagens rond. De toen vierjarige Lilian hielp met een kinder-kruiwagen vlijtig mee.

Schouw: 23 stukken

De marmeren schouw in de voorkamer is ook een 'tweedehandsje'. Deze lag in 23 stukken bij de tweedehands bouwmaterialen opgeslagen in de Hooglandse Kerk. Lilian: „Met toestemming van de architect wisten mijn ouders deze te ruilen tegen een enorme marmeren schouw uit een van de achterhuizen. Die was veel te groot voor de voorkamer. 'De schouw is incompleet hoor', werd er nog wel gemompeld, maar mijn moeder dacht: dat gaan we nog wel zien. Ze heeft urenlang zitten puzzelen om alle brokstukken in elkaar te passen. Dat is gelukt.” En de originele (te) grote schouw? Die prijkt nu in een ander monument, op de hoek Hogewoerd/Watersteeg.

Op de zolder zitten balken met tekens erop, die duiden op eerder gebruik elders, want de nummering klopt niet. En ten slotte: ook de stoeppalen voor het monument hebben ooit bij een andere woning dienst gedaan: bij een van de huizen aan de Hooigracht, op de plek waar nu de Albert Heijn is gevestigd.

Nooit klaar

Een monument heeft continu zorg nodig, realiseren de huidige bewoners zich. Lilian: „Het meeste werk? Je hersens erbij houden. Elke twee tot drie jaar krijgen we de Monumentenwacht (een landelijke organisatie die eigenaren van monumenten adviseert) over de vloer. Dan wordt het hele pand geïnspecteerd. Daar komt altijd een hele lijst van te repareren zaken uit. Dan doen we meteen alles waar de Monumentenwacht mee komt, ook de niet-urgente zaken. Zo blijft het onderhoud optimaal.”

Foto's: Menno Smitsloo

Het engeltjestableau in de stadstuin.

In het kort

Adres: Herengracht 7, Leiden

Datering: 1660

Status: rijksmonument

Architect: Piet van der Sterre (1915-1978)

van de schoorstenen van de burens tegen te gaan. Hennie – zij was in haar werkzame leven oogarts – injecteerde zoutzuur achter de tegels om de kalkspecie op te lossen, zodat de tegels makkelijker losgemaakt konden worden.

Niet alleen uit het oogpunt van duurzaamheid, maar ook uit besparing bakte het echtpaar Völker eigenhandig honderden stenen af en

Over Meine Jansen

De glas-in-beton gevel in het oude belastingkantoor is niet het enige kunstwerk van Meine Jansen in Leiden. Hij vervaardigde vijf metalen reliëfs in de vorm van geabstraheerde muziekinstrumenten voor vijf flatgebouwen aan de Beethovenlaan in de Muziekbuurt in Zuidwest. Jan Menno Meine Jansen (Meppel 1908 – Driebergen 1994) werd opgeleid aan de Rijksnormaalschool voor Teekenonderwijs en de Rijksakademie voor Beeldende Kunsten, beide in Amsterdam. Hij was een leerling van onder anderen Heinrich Campendonk. Vanaf 1955 was hij actief op het gebied van monumentale kunst met muurschilderingen, mozaïeken, glas-in-lood, glas-in-beton en glas-appliqué. Hij creëerde ook glas-in-beton kunstwerken voor de Protestantse Messiaskerk in Wassenaar (1967) en het Dorpscentrum van de Protestantse Gemeente Oegstgeest (1967).

Op verzoek van de HVOL heeft de gemeente nader onderzoek laten uitvoeren door drs. Yteke Spoelstra, specialiste op het gebied van monumentale kunst uit de wederopbouwperiode, en architect ir. Allard Meine Jansen, kleinzoon van de kunstenaar. Yteke Spoelstra kon voor het onderzoek beschikken over het archief van het kunstwerk dat door zoon Wolter Meine Jansen is geschonken aan Museum De Lakenhal. Uit dit onderzoek blijkt dat Meine Jansen een zeer Leids kunstwerk heeft ontworpen waarbij hij zich niet alleen heeft laten leiden door de beginselen van De Stijl maar specifiek door de ideeën van Theo van Doesburg. Zo zijn bijvoorbeeld niet uitsluitend de primaire kleuren rood, geel en blauw toegepast maar ook de mengkleuren groen, oranje en roze.

Zoals bekend heeft Van Doesburg in Leiden het tijdschrift *De Stijl* opgericht in 1917. Maar Van Doesburg was ook de auteur van het manifest *Art Concret* (1930) waarin hij betoogde dat kunst universeel moest zijn en uit heldere geometrische vlakken en kleuren moest bestaan. *Art concret*, 'concrete kunst', onderscheidt zich van abstracte kunst doordat het volledig in de geest is uitgedacht, terwijl abstracte kunst gevoelsmatig tot stand komt.

Uit de voorontwerpen die Spoelstra heeft bestudeerd blijkt dat Meine Jansen oorspronkelijk een abstract dynamisch kunstwerk had bedacht met toepassing van veel diagonalen.

Onlangs is ook een technisch onderzoek uitgevoerd naar de fysieke staat van het kunstwerk door het bureau Meesters In uit Tienhoven. Dat heeft uitgewezen dat het kunstwerk bestaat uit 130 glas-in-beton panelen die zijn geplaatst in de betonnen gevel. De betonnen gevel is niet meer optimaal en voor de montage van de glaspanelen blijkt asbesthoudende kit te zijn gebruikt. Aan het technisch onderzoek is een conserverings- en restauratieadvies toegevoegd. Dit komt neer op demontage van de 130 panelen, verwijdering van de asbesthoudende kit en herplaatsing in een nieuwe betonnen gevel. Alle betrokkenen bij het overleg kunnen zich in dit advies vinden, dat ook de goedkoopste wijze van restauratie en herplaatsing zal zijn.

de sfeer kon worden gebracht van de kleuren die varieerden per verdieping.

De glas-in-betonwand is geplaatst op het zuidwesten waardoor de veranderende zonnestand een wisselend effect creëert van gekleurde lichtbanen die zich door de ruimte verplaatsen. Dit noemt men wel de vierde dimensie. Het kunstwerk is dus niet zuiver decoratief. Bij avond is aan de achterzijde van het gebouw het kleurspel van de glas-in-beton gevel te zien. De schepping van Meine Jansen werd gefinancierd uit de rijkspercentageregeling voor monumentale kunst; de kosten bedroegen 64.990 gulden (volgens het CBS nu overeenkomend met een koopkrachtwaarde van 175.000 euro).

Behoud en herplaatsing

Niet alleen het kunstwerk van Meine Jansen is karakteristiek voor de wederopbouwperiode, ook het gebouw waarvoor het is vervaardigd is dat. Vandaar dat de HVOL in 2017 voor het gebouw de status van gemeentelijk monument heeft aangevraagd. Ondanks positief advies van de Adviescommissie Cultuurhistorie Leiden heeft de gemeente deze aanvraag afgewezen, omdat het gebouw niet past in de herontwikkeling van het Stationsgebied. Tegen dit besluit loopt nog een bezwaarprocedure. Maar sinds 2018 voert de gemeente overleg met de HVOL over mogelijkheden van behoud en herplaatsing van het kunstwerk. Hierbij zijn ook betrokken de erven Meine Jansen, Erfgoedvereniging Bond Heemschut en Erfgoed Leiden en Omstreken (ELO).

Ontwikkeling Morspoortgebied

In 2018 heeft het college van B&W een belangrijk besluit genomen door te verklaren dat voor monumentale kunst in gemeentelijk eigendom in geval van bedreiging een haalbaarheidsonderzoek plaatsvindt naar mogelijke herplaatsing. In de Gebiedsvisie voor het Stationsgebied (april 2021) heeft de gemeenteraad bepaald dat het kunstwerk van Jan Meine Jansen wordt opgenomen in de nieuwbouw en dat het kunstwerk zichtbaar moet zijn voor het publiek.

Helaas is bij alle nieuwbouwplannen geen rekening gehouden met herplaatsing van een kunstwerk met de omvang van de schepping

van Meine Jansen met bovendien specifieke eisen ten aanzien van lichtval en zichtbaarheid.

Intussen dringt de tijd, want de ontwikkeling van het Morspoortgebied gaat verder. Enige vertraging is weliswaar aannemelijk doordat het voormalige belastingkantoor op dit moment bewoond wordt door statushouders en Oekraïense vluchtelingen. En dan is er nog een 'klein' probleempje. Over de financiering van de kosten van demontage, asbestverwijdering en reconstructie moet nog een besluit worden genomen.

Foto's: Jos Hooghuis

Beter toezicht erfgoed is nodig

'Er gaat veel verloren zonder dat dit in beeld is'

Met de Provinciale Statenverkiezing voor de deur is het tijd om terug te kijken en om de verlanglijstjes voor de nieuwe coalitie van Zuid-Holland op te stellen. Wat hebben we op het gebied van erfgoed aan de provincie te danken en wat moet er beter? Deze vraag legden we voor aan belangenbehartigers Erfgoedvereniging Heemschut en het Cuypersgenootschap. En we klopten ook even aan bij de Leidse erfgoedwethouder Yvonne van Delft.

Er gaat best veel goed in Zuid-Holland op het gebied van erfgoed vindt het Cuypersgenootschap en Heemschut. Er zijn althans provincies waar ze er een stuk bekaaid van af komen, weten ze bij Heemschut. De regeling voor de molenbiotop is voorbeeldig, vindt Christian Pfeiffer, beleidsmedewerker bij Heemschut. "Daar is Zuid-Holland echt voorloper in."

Bart Vermeulen die zich de afgelopen jaren voor Heemschut met Zuid-Holland bezighield, noemt ook 'de aanjager' die de provincie heeft aangesteld om te helpen bij herbestem-

ming van monumenten. Daarnaast wijst hij op de subsidies voor publieksbereik bij archeologie en op het extra geld voor restauraties dat de provincie verstrekt. Allemaal typisch Zuid-Hollands beleid.

De gemeente Leiden looft de provincie voor haar inzet voor de Unesco-status van Limes en het archeologisch rijksmonument Matilo. Ook is ze blij met de forse bijdrage uit de eigen middelen van de provincie voor de restauratie van de Lakenhal. Erfgoedwethouder Yvonne van Delft ervaart de provincie als een extra stimulans voor goed erfgoedbeleid in de

Marijn Kramp

gemeente. “Het is een fijne sparringpartner. Ook bij lastige dossiers.”

Ook geen kwaad woord over de verantwoordelijk gedeputeerde Willy de Zoete. Zij heeft echt iets met erfgoed reageert Leo Dubbelaar van het Cuypergenootschap. “Dat merk je als belangenbehartiger direct en dat is fijn. Dat betekent niet dat je ineens je zin krijgt, maar je kunt er wel een gesprek mee voeren. Daar wordt het beleid beter van.”

Inspectie moet beter

Wat beter moet is de monumenteninspectie. Dat is een rijkstaak die al voor de invoering van de Erfgoedwet bij de provincie is neergelegd, maar die niet goed wordt opgepakt, vindt Dubbelaar. Dat is overigens geen Zuid-Hollands probleem. Ook andere

provincies voeren de monumenteninspectie niet goed uit, merkt hij. “Geeft de gemeente vergunningen wel goed af? Handhaven ze bij verwaarlozing? Dat zijn zaken die de provincie moet controleren en daar moeten ze ondersteuning in bieden. Dat gebeurt echter niet structureel. Soms zetten ze een aanjaagteam op een project voor herbestemming van leegstaande boerderijen, kerken of industriële gebouwen. Maar het hoort een reguliere taak te zijn.”

De provincie keert de rijkssubsidie uit voor de restauratie voor grote monumenten. Daarbij keert de provincie ook meer uit dan zij van het rijk krijgt. Heel goed, vindt Vermeulen, maar het is niet genoeg. Er is meer nodig voor gemeentemonumenten, meent ook Dubbelaar. “Het rijk wijst zelf nauwelijks meer monumenten aan. Dus wat erbij komt, is gemeentelijk en daar zitten best wat bovenlokale monumenten bij. De provincie kan bijspringen. En ze kunnen ook provinciale monumenten aanwijzen. Maar in Nederland doen alleen de provincies Noord-Holland en Drenthe dat.”

Monumentale kerken

Als voorbeeld noemt Dubbelaar de kerken. “Heel veel monumentale kerken verliezen de komende jaren hun functie.” Hij somt een rijtje Leidse kerken op waarvan de toekomst onduidelijk is. De Lutherse kerk is een actueel voorbeeld. “Die moet behouden blijven. Vooral ook de binnenkant. En zo zijn er nog veel meer.” Maar in de steden is dat een ingewikkeld verhaal. “Het zijn geen Groningse dorpskerkjes die voor een symbolische euro naar een stichting gaan. In Leiden moeten ze over het algemeen voor de hoogst mogelijke opbrengst weg en dan blijven alleen projectontwikkelaars over. Die problematiek speelt op veel plekken. Dat kan de provincie goed oppakken, vind ik. Of neem de Atlantikwall en de barakken van vliegveld Valkenburg. Dat is ook echt bovenlokaal, maar wordt door het rijk niet opgepakt.”

Gemis aan expertise

Niet alleen een tekort aan geld speelt gemeenten parten, bij de kleinere gemeenten ontbreekt soms ook expertise. De provincie,

vindt Vermeulen, moet daar een veel actievere rol in spelen én beter toezicht op houden. “Er zijn gemeenten zonder gemeentelijke monumenten en zonder archeoloog, ook niet ingehuurd.” Vermeulen pakt de cijfers erbij. 49 procent van de gemeenten in Nederland geeft aan ondercapaciteit te hebben op het erfgoed domein. 71 procent komt onvoldoende toe aan toezicht en handhaving bij erfgoed. 78 procent heeft onvoldoende tijd voor het opstellen van beleid en 76 procent heeft onvoldoende tijd voor het ontwikkelen van draagvlak voor erfgoed. “Dat betekent dat er veel verloren gaat zonder dat dit in beeld is.”

Sowieso moet de provincie wat strakker op gemeenten gaan zitten met betrekking tot het erfgoed, vindt Vermeulen. Er wordt, vindt hij, door gemeenten veel te vrijblijvend omgegaan met de opgestelde gebiedsprofielen. Ook de gemeentelijke bestemmingsplannen moeten vaker gecontroleerd worden, meent hij. “Daar staan soms zaken in die in strijd zijn met het provinciaal beleid en die het erfgoed niet ten goede komen.”

Verlanglijstjes

Het moge duidelijk zijn dat strakker toezicht en een actievere rol ten behoeve van het erfgoed belang hoog op het verlanglijstje staat van Heemschut en het Cuypergenootschap. En ook een inhaalslag bij restauraties van monumenten waar forse achterstanden zijn.

De gemeente hoopt op provinciale inzet én middelen bij de instandhouding en verduurzaming van monumenten. Daar is de komende jaren veel geld voor nodig.

Het Cuypergenootschap gaat bij het nieuwe provinciebestuur ook aankloppen over de bescherming van het erfgoed vanaf 1965 en het wederopbouw-erfgoed. De laatste categorie is bij het Rijk in twee tranches als rijksmonument aangewezen na jarenlange inventarisatie. De periode 45-58 kent nu 98 rijksmonumenten en de periode 58-65 98. “Dat is veel te weinig. Maar heel veel meer gaat het niet worden. Dus dat komt dan voor rekening van gemeenten. Ook daar moet de provincie zich mee gaan bemoeien, vinden wij.”

Stemmen

De verkiezingsprogramma's van de provinciale partijen doornemen op erfgoed is geen dagtaak. De paragrafen zijn op een enkele partij na, beknopt. En de kleur die bekend wordt is redelijk voorspelbaar. Zo is er een hoek in het politieke spectrum die vooral het Nederlandse (culturele) erfgoed wil bewaren en beschermen. En een hoek die juist de inclusiviteit tot uitdrukking wil hebben. Weer anderen zetten vooral in op het natuurlijke erfgoed, of juist op de verbinding met het toerisme. Andere hebben speciale aandacht voor de duurzaamheid van monumenten, en ook de zorg voor het kerkelijk erfgoed komt in de verkiezingsprogramma's voor.

Een andere manier om de mening te vormen is het provinciaal erfgoeddebat. Op 7 maart organiseert het Erfgoedhuis Zuid-Holland het Zuid-Hollands Cultuurdebat 2023. Het debat is van 15 tot 17 uur en geïnteresseerden moeten zich van tevoren aanmelden via de website www.erfgoedhuis-zh.nl.

Pareltjes in de geschiedenissen van de ‘gewone’ Leidenaars

In *Oud Leiden Nieuws* publiceren we fragmenten uit verschillende interviews van de Stem van Leiden. Daarmee hopen we u natuurlijk nieuwsgierig te maken naar de verhalen die de leden van De Stem van Leiden hebben vastgelegd. Tijdens de interviews horen we vaak onverwachte pareltjes: leuke, opmerkelijke, maar soms ook hele droevige levensgeschiedenissen passeren de revue. Dit keer het verhaal van Henny van Wijk en Cor Overdijk-Wortman.

Cees Meijer

Henny van Wijk: ‘Mijn vader was een papenhater’

Henny van Wijk bracht zijn jeugd door aan de Hogewoerd, waar zijn vader een dansschool had, in het pand waar nu studentenvereniging SSR is gevestigd. In het huis ernaast werd Henny in 1938 geboren. Zijn broer en zus waren toen al 17 en 18 jaar oud. “Ik weet niet of

ik een ongelukje was of een goedmakertje!” Henny beschrijft zijn vader als een aparte man, een beetje ‘bohemien-achtig’. Voor de oorlog zat hij al regelmatig in het buitenland. Hij ging graag een gokje wagen in het casino in Knokke en een deel van zijn opleiding had hij in Engeland gevolgd bij een specialist in ballroom dancing. En als er in Duitsland, Engeland of Frankrijk een congres van dansleraren plaatsvond, dan was hij van de partij. Ook in Leiden had hij contact met collega’s. Zo volgde – de katholieke – Evert Castelein zijn opleiding bij hem. “Ook al was mijn vader een papenhater.”

Biljarttafels van spiegels

Als vader met zijn collega’s te lang in de kroeg op de hoek van de Bolwerkstraat zat, kreeg Henny van zijn moeder de opdracht om hem daar weg te halen. “Ik kon het goed met hem vinden, behalve als hij te veel gedronken had. Maar als dat niet het geval was, nam hij me overal mee naar toe.”

Tijdens de oorlog was vader altijd bezig op het terrein achter het huis. Dat was een soort werf, waar hij bootjes herstelde en biljarttafels maakte van spiegels die hij bekleedde met groen laken. Die spiegels kocht hij bij het

Hongerwinter in Leiden, Hogewoerd 106. Foto: privécollectie familie W.F. van Wijk.

Het bord van de danszaal van de vader van Henny van Wijk in de jaren 30.

Venduhuis verderop aan de Hogewoerd, waar hij ze ook weer verkocht. “Ik moest daar altijd mee naar toe. Mijn moeder vond het wel rustig als ik even weg was, want ik was een lastig ventje.”

Moeder was een heel intelligente vrouw, maar er was geen geld om te studeren. Ze bevredigde haar behoefte aan kennis door het lezen van Nederlandse en buitenlandse literatuur. Iedere week ging ze in de kerk met een ouderling van de Nederlands Hervormde gemeente in debat over de bijbel. Het was Henny volstrekt onduidelijk waarom hij was gedoopt. De zondagsschool bij de Pieterskerk hield hij snel voor gezien. Dat kostte een kwartje. Aan de overkant van het Pieterskerkhof zat een pater Jezuïet. Die vertoonde op zondagmiddag films en dat kostte ook een kwartje. Na twee keer zondagsschool wist Henny het wel. Hij ging mee met een vriendje dat voorstelde om samen naar de film te gaan. “Ik zie die pater nog voor me op zijn sandalen. Aardige man.”

Scharreltje

Sinds zijn zestiende had Henny verkering met Stieneke Karreman. Hij leerde haar kennen via zijn vrienden. “Met z’n vieren zaten we vaak aan de Lammenschansweg bij de Petruskerk. Een van mijn vrienden had een scharreltje met een meisje daar in de buurt. Zij had een vrien-

din en dat is later mijn vrouw geworden. Haar ouders hadden een kruidenierszaakje aan de Van der Waalsstraat. Mijn vader moest eerst niks van haar hebben, omdat hij dacht dat ze katholiek was. Dat heb ik uit zijn hoofd kunnen praten; haar ouders hadden geen geloof.” Uiteindelijk werd zijn vader dol op Stieneke en ook op haar ouders. Hij kwam daar regelmatig over de vloer.

Cor eet nooit meer aardappelschillen

Cor Overdijk-Wortman was in 1939 geboren in Roelofarendsveen, maar toen ze zes weken oud was verhuisden ze naar Leiden, naar de Waardgracht. Ze beschrijft het huis als ‘heel luxe’, want het had een gootsteen met een kraan. Alleen ‘de plee’ was buiten op de plaats, maar dat was gebruikelijk.

Na drie jongens werden er vier meisjes geboren. Cor was de achtste in de rij. In 1941 volgde nog een zusje, dat in 1942 overleed. Aan haar heeft Cor geen herinneringen. Ze weet wel dat er voor zwangere vrouwen en baby’s melk of melkpoeder te krijgen was in het Elisabeth Ziekenhuis aan de Hooigracht, maar voor haar zusje mocht dat niet baten. De grotere kinderen moesten het doen met de aardappelschillen, bloembollen en linzen. “Zó smerig. Aardappelschillen stonken verschrikkelijk. Je hebt hier tegenwoordig een friteskraam, daar wor-

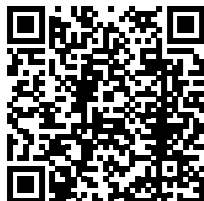
Hof aan de Willem de Zwijgerlaan 1970-1980. Foto: Gemeente Leiden.

den de frieten gemaakt van aardappels met schil. Ik kreeg er een bon voor. Het was niet aardig van me, maar ik heb hem in de Nieuwe Rijn gegooid. Aardappelschillen, dat nooit meer!”

Vlooiën, luizen en schurft

Toen Cor groot genoeg was om de trappers rond te krijgen, moest zij op zolder fietsen. “Daar was een dynamo aan verbonden en op die manier kreeg je licht. Om de beurt moesten we trappen. Verder moesten we dweilen met lysol om de vlooiën te verdrijven. Dat sloeg op je keel; we gingen er allemaal van hoesten. Iedereen had vlooiën, en ook luizen. Mijn moeder deed ons haar dan

De Stem van Leiden heeft nu bijna 150 interviews afgenomen en levensverhalen van de ‘gewone Leidenaar’ opgenomen, volledig uitgeschreven en samengevat. Vrijwel alle verhalen zijn te lezen en te beluisteren op de website van Erfgoed Leiden en Omstreken. www.erfgoedleiden.nl onder Collecties > Uw verhalen. Of scan de QR-code hiernaast.

met petroleum, dat stonk ook al zo verschrikkelijk. En na de oorlog hadden we allemaal schurft. Als ik eraan denk, begint het weer te jeuken.”

Cor beschrijft in geuren en kleuren de gang van zaken als je schurft had. “Dan mocht je naar het badhuis. Je werd ingesmeerd met van die grijze zalf en dan mocht je thuis een week lang niet in de teil. Na een week moest je terugkomen. Dan werd je helemaal gewassen met een borstel en groene zeep. Alle roofjes en velletjes moesten eraf, maar dat gaf niet. Ik vond het heerlijk. Daarna voelde ik me herboren. Dat was een luxe hoor, dat badhuis.” Thuis vond ze het ook heerlijk als ze samen met haar zusje in de teil mocht. Zij waren als laatste twee aan de beurt en kregen schoon water.

Reisjes met buurvrouwen

De ouders van Cor verhuisden toen Cor volwassen was naar Leiden-Zuidwest en het huis aan de Waardgracht werd gekocht door een ander stel. “Wij konden er gewoon blijven wonen. Ik was ziek en de huisdokter heeft er toen voor gezorgd dat wij een nieuwe flat kregen aan de Willem de Zwijgerlaan in Leiden-Noord. Wat waren mijn man en ik blij met onze douche en lavet! Het was wel veel duurder dan we gewend waren, maar mijn man deed klusjes in de avonduren en ik ben ook meer gaan werken. Mijn zoon werd toen opgevangen door mijn moeder.”

Toen het jonge gezin in 1966 uitbreiding kreeg met een dochter, is Cor gestopt met werken.

Met een aantal buurvrouwen van de Willem de Zwijgerlaan heeft ze lang contact gehouden. Jarenlang gingen ze met drie vrouwen een weekje naar het buitenland. Haar zoon vond het eerst maar niks: “En m’n vader dan?” Maar Cor zei: “Je vader komt niet om van de honger en van de dorst, denk ik.”

Zou het nooit vrede worden?

‘Wat zal 1940 brengen? Soms ben ik zo bang.’ Het zijn de eerste woorden in het ongepubliceerde dagboek van Roos Snellen (34 jaar) over de Tweede Wereldoorlog. Bij de legging van 11 Stolpersteine aan de Rijsburgerweg op 11 januari 2023 is hieruit voorgelezen. Hieronder een bloemlezing uit dit dagboek dat beklemmend dichtbij brengt hoe een jonge moeder zich door de oorlog heen slaat.

Mei 1940: *‘We hadden onze Didi te logeren. Didi Chaffey Bey, kind van een Egyptische vader en een Russische moeder, neergezet in een kindertehuis om daar vergeten te worden. Arm verlaten zieltje en waarom bij ons komen aandrijven? Waarom moeten wij de ouders vervangen? (...) Toen hij met Pinksteren weer logeerde en de ellendige oorlogsdagen meemaakte, toen hij zich zo moedig gedroeg en jodelend in de schuilkelder zat, besloten we hem blijvend tot ons te nemen.’*

Roos (34 jaar) en haar man, de arts Herman Snellen, wonen op het voormalige Terweepark 5, vlak achter het station. Ze hebben een dochter Aya, maar konden daarna – tot groot verdriet – geen kinderen meer krijgen. Ze nemen naast Didi (later bekend als Ramses Shaffy) twee jaar later ook een Joods jongetje, Dicky, in huis. Roos bezuigt op de dienstbode en de zanglessen, maar de muzieklessen van de kinderen gaan door. Didi speelt uren aan de piano. Dicky doet trouwens gewoon met alles mee: ‘Nou mevrouw’, zegt een passagier op de trein, ‘je kunt wel zien dat die zoon op u lijkt’.

Juni 1941: *‘Het Duitse ondiep raast rondt al vernielend en haat en venijn spuwend. (...) Is het te geloven dat we in deze eeuw nog meemaken dat joden hun huis uit worden gezet? Welke tijd gaan onze kinderen tegemoet,*

wanneer je nu al op vrije middagen de vervloekte jeugdstorm ziet lopen, Duitse militaristische liederen uitbrullend? Is er geen God meer die de mensen daar brengt, waar ze wezen moeten.’

Kort daarvoor is aan de overkant het Joodse gezin van professor Meijers op Rijsburgerweg 13 op straat komen te staan. Later is Roos – voor een kwart Joods – weer opgetogen als het ziekenhuis weigert het bordje *Verboden voor Joden* te plaatsen. Een feestje met artsen in De Vink is ‘als een geheime bijeenkomst: luiken dicht, kaarsen op tafel en heel heel zachtjes het Wilhelmus zingen.’

Augustus 1942: *‘Als je om je heen kijkt word je zo angstig. Waarom gebeuren er zoveel gruwelijkheden. Waarom hebben de joden het zo onnoemelijk zwaar, dat ze bij wagons tegelijk naar Polen worden gebracht?’*

Op een dag staat er zo’n goederentrein stil op het station. Uit de wagons reiken mensenhanden. Roos bedenkt zich geen moment en vult in de keuken een grote mand met kaas en brood en pakt nog snel een stapel dekens mee. Met stevige pas

Peter van der Geer, met dank aan Mariette Landheer

Roos en Herman Snellen met dochter Aya in 1934. Foto: collectie Mariette Landheer.

Didi Snellen (later: Ramses Shaffy) rond 1941. Foto: collectie Mariette Landheer.

loopt ze tussen de blaffende honden en bewakers door om alles uit te delen wat ze heeft.

Juli 1943: *'Het is echt met aarzeling dat ik weer in het dagboek durf te schrijven. We hebben een angstige tijd achter de rug. (...) De artsen hadden weer een protestbrief geschreven en nog geen twee dagen later stond 's nachts de Polizei aan de deur. Herman was er goddank niet. Hij is meteen ondergedoken op een pracht van een buitenplaats waar de voorvaderen boven zijn bed hangen. (...) Lamgeslagen ben je na zoveel spanning. Zou het nooit vrede worden?'*

Echtgenoot Herman runt de Leidse tak van Medisch Contact. Daarin verzetten artsen zich tegen de vorming van een Artsenkamer onder Duits bewind door onder andere het bordje 'arts' van hun voorgevel te schroeven. Mogelijk hebben Duitsgezinde collega's, zoals NSB-arts Van der Hoeven aan de overkant op Rijnsburgerweg 3, de hand gehad in de politie-inval. Roos: 'In een uur hebben we al onze mooie dingen uit huis gesleept, de bank leeggehaald, sieraden het huis uit, want alle vermogens van gearresteerde artsen werden verbeurd verklaard.'

anderhalve dag gevangen in Rotterdam, maar de Artsenkamer komt er niet.

Januari 1944: *'Iedereen zit te wachten op de invasie die niet komt. De wereld ziet er rampzalig uit. Overall worden de distributiekantoren leeggestolen, de politie wapens afgepakt en de grüne Polizei houdt op grote schaal razzia's. Het kost moeite iedere dag de moed erin te houden.'*

Roos ziet het steeds vaker niet meer zitten. In de loop van 1944 beschrijft ze hoe de kachels verdwijnen, de telefoon niet meer werkt, elektriciteit maar beperkt beschikbaar is, de Duitsers huizen afbreken aan de Rijnsburgerweg en een kanon bij het ziekenhuis plaatsen. Hoe ze wijn ruilen voor levensmiddelen, dagen achtereen alleen maar sla eten en eindeloos in de rij staan voor een pan eten. Didi geeft Adam en Eva de schuld van de oorlog. Toch doet Roos voor de kinderen haar best om de ellende te vergeten: 'Gewapend met suiker-, boter- en bloembonnen krijg je heus nog het idee dat er geen oorlog is. Zelfs cake gemaakt zonder boter is smullen.'

November 1944: *'Overall stond aangeplakt dat er een verplichte inlevering is van dekens en winterjassen. Wij gingen het niet brengen, maar de volgende dag kwam de Wehrmacht het zelf halen. Nooit voelden we ons machtelozer dan na die dag. We hebben ons laten overwinnen. Door onze angst helpen we de vijand kleren en dekking te bezorgen. Goeie berichten komen er niet meer. Overall heerst ellende en hongersnood.'*

In het dagboek zit het afgestempelde bewijs voor 2 wollen dekens, 1 onderbroek, 1 paar sokken en 1 trui.

December 1944: *'Al de hele morgen had er een geweldige locomotief staan puffen en de loods achter het station was volgestouwd met materialen van de V2. Ineens, om 10 minuten over 12, zonder dat iemand erop was voorbereid doken er vliegtuigen naar omlaag en lieten een paar bommen vallen.'*

Ruiten vielen aan alle kanten kapot. Ik holde naar boven om Dicky te halen, die huilend tussen de scherven zat. We vlogen de kelder in. Toen volgden er weer slagen, het huis ging volkomen heen en weer of het zou instorten. Denken kon je niet, angstig was ik ook niet, je had een gevoel of je in zoiets machteloos was, dat je het volkomen uit handen moest geven. Na een minuut of tien was alles voorbij en kropen we weer naar boven. Wat een ravage. Overall scherven.'

Na het mislukte Britse bombardement in december 1944, amper 200 meter van hun huis, verkast het gezin Snellen naar drie kamers aan het Rapenburg. Daar vierden ze kerst met een 'piepklein kerstboompje met hele dunne kaarsjes die na een paar minuten op waren. (...) 'Op oudejaarsavond lieten de Duitsers om 12 uur het afweergaan. Ellendig geluid. Daarop wilden we elkaar niet feliciteren. We wachtten totdat het halfflamme koekoeksklokje in de gang 12 slagen gaf. We uitten allemaal de wens dat 1945 ons vrede zal brengen.'

Maart 1945: *'Vanavond hadden we een heel gesprek aan tafel over het vervalsen van postzegels. We schrokken erg dat onze kinderen dit met vrienden hebben gedaan. Hoe moet er ooit een eerlijk volk komen, wanneer de jeugd al begint met knoeien. Didi wil zich dan niet snel gewonnen geven, maar we hopen zo vurig dat hij eerlijk door het leven zal gaan.'*

5 mei 1945: *'De bevrijding kwam zo anders dan we het ooit gedacht hadden. Berlijn gecapituleerd, Hitler dood, Duitsland ineengestort en daarna pas ons land aan de beurt. Maar het duurde niet lang of er stond al een man met oranjepeldjes bij de spoorbomen. (...)*

Iedereen tooide zich met oranje en o wonder, de kerkklokken, die ingeleverd waren, begonnen te luiden en toen, ja toen drong het tot ons door. Uit ging de vlag.'

31 mei 1945: *'Ik had zo'n zin om eens naar Zeist over te wippen, dat ik 's morgens om 5 uur opstond en op een heerlijk herenfietsje, van onze NSB-burgemeester gevorderd, naar Zeist peddelde in een razend tempo.'*

In Zeist woont Roos' moeder die zij in geen maanden heeft gezien. En die fiets? Daarmee pendelde de afgezette burgemeester jarenlang dagelijks langs hun huis tussen Rijnsburgerweg 161 en het stadhuis. Herman, betrokken bij het Militair Gezag, had 'm direct in beslag laten nemen.

Yolanda Menko plaatst de stenen voor Dorma en Nico Turksma. Foto: Herdenkingleiden.nl

'Goeie berichten komen er niet meer. Overall heerst ellende en hongersnood.'

Herman zit een tijdje ondergedoken op kasteel Duivenvoorde, waar hij zogenaamd onderzoek doet naar de familieschilderijen. Twee dagen na zijn terugkeer op het Terweepark staat de Polizei weer voor de deur. Roos: 'De praktijkkamers werden verzegeld en er moest een boete van fl. 50 in Rotterdam worden betaald. Herman ging weg met een gevoel dat hij nooit meer terug zou komen. Die vijftig gulden is gelijk aan het bedrag van contributie aan de Artsenkamer!' Herman zit

Vergaderen tussen de brandweerhelmen

Marijn Kramp

Het is nog altijd geen monument, maar zo gebruiken Jelle Verheijen en zijn vrouw Alice Clijncke de oude brandslangendroogtoren in de Plaatsteeg wel. Verstoep tussen de Langebrug en de Breestraat en omringd door de nieuwbouw van studentenhuisvesting DUWO staat de prachtige opgeknapte 21 meter hoge toren waarin vroeger de slangen van de brandweer hingen te drogen. Verheijen heeft de toren letterlijk en figuurlijk gered van de sloop.

De brandslangendroogtoren met links de moderne uitbouw.

De toren is een overblijfsel van de oude brandweerkazerne die op de fundamenten van de in 1933 afgebrande Petruskerk is gebouwd. Het ontwerp kwam van de toenmalige stadsarchitect Jan Neisingh die ook het politiebureau aan de Zonneveldstraat en het Stedelijk Gymnasium tekende. In de kelder van de brandslangentoren zijn nog altijd stukken fundering zichtbaar en ook het oude raam van de zijkapel van de Petruskerk is bewaard gebleven in de brandslangentoren. En zo zit er aan zo ongeveer elke steen, richel, haak of plank in de toren wel een verhaal.

Verheijen heeft ze allemaal bewaard in de toren waar inmiddels zes tussenvloeren zitten op de plek waar ooit de canvas brandslangen hingen te drogen. Boven in de nok herinnert de stalen rails met een rollende takel aan de oude functie. Sinds een paar jaar is het de 'chillroom' van het kantoor van Verheijen en zijn vrouw. Het heeft een prachtig uitzicht over de binnenstad. Op de vloeren eronder zijn beknopte werkruimtes gemaakt, met op de begane grond een vestibule en daaronder, in de kelder, een keuken.

De Brandmeester

Aan de zijkant is een moderne glazen uitbouw gerealiseerd van 30 vierkante meter. Dit wordt onder de naam De Brandmeester verhuurd als vergaderruimte. "Met de opbrengst, is de bedoeling, kunnen we de toren blijvend

De kapel van de afgebrande Petruskerk (1929). Foto: W. Kret, archief Erfgoed Leiden en Omstreken.

onderhouden. Want niks is eenvoudig omdat het zo'n afwijkend gebouw is."

Het concept achter de vergaderruimte is simpel. Doe alsof je thuis bent. "En dat werkt goed", vertelt Verheijen. "De snoepkast die hier staat, is altijd halfleeg als mensen vertrekken. En we merken dat mensen de tijd vaak vergeten als ze hier met elkaar aan het werk zijn. Dat is ook een goed teken."

Verheijen heeft eigenhandig een half jaar meegebouwd aan de verbouwing van de toren. Hij kent zo'n beetje elke steen in het gebouw, maar ook nu nog leert hij voortdurend. Van bezoekers die langskomen of van andere brandslangentorens. Ook krijgt hij regelmatig oude brandweerspullen. Helmen, antieke en minder antieke spuiten, slangen, oude foto's en andere memorabilia. Verheijen pakt een klein blauw geldkistje met een papieren label eraan uit de open kast. "Daar kwam de brandweer mee aanzetten. Ze vonden dat die in de toren hoorde. Het is het kistje waarin de Leidse klimvereniging haar vergoeding kon storten voor het gebruik van de gevel. Het is namelijk lange tijd de hoogste klimmuur van Nederland geweest."

Emotionele waarde

Ook de brandweer gebruikte de toren vroeger als oefentoren. "Toen er nog geen ladderwagens waren, moesten ze met ladders tegen

Entree van de vergaderlocatie De Brandmeester.

'De brandslangentoren was lange tijd de hoogste klimmuur van Nederland'

de gevel omhoog om mensen te redden. Om dat te kunnen oefenen had deze toren nissen. Dat moesten ramen voorstellen. Daar hebben wij nu echte ramen van gemaakt. En er werden ook springoefeningen gehouden met een springzeil."

Zo af en toe komt de brandweer nog langs. "Als ze nieuwe mensen hebben, rijden ze altijd een rondje door de stad en dan doen ze de brandslangentoren ook altijd even aan." Er zit veel emotionele waarde in de toren. Hij wijst op het kleine bakstenen trapje voor de rode buitendeur. "Dat was verzakt tijdens de bouw van de studentenwoningen. Met een schroefpaal hebben we dat weer opgevijseld. Toen de brandweercommandant dat hoorde belde hij op om te vertellen hoezeer ze dat waarderen. Dat trapje is voor hen het 'traumatrappje'. Zo noemen ze die paar treden. Daar trokken de brandweerlieden zich op terug als er iets heftigs was gebeurd."

Meer info: www.debrandmeester.nl

Waar in Leiden woonde die Nobelprijswinnaar Van 't Hoff?

Ger Koper, met dank aan Rob van den Berg en Jan Bos

J.H. van 't Hoff door Marian Nugteren-Dorleijn (2013), privébezit.

Een bachelor hier, een master daar en tussendoor nog wat studiesemesters in het buitenland. Tegenwoordig is dat best normaal. Maar niet in de tijd dat Jacobus Henricus (Henri) van 't Hoff (1852-1911) dat deed. Na

de Hogere Burgerschool (HBS) begon hij zijn studie aan de toenmalige Polytechnische School in Delft. In twee jaar tijd – in plaats van de gebruikelijke drie – werd hij chemisch technoloog. Hij wilde echter meer wiskundig geschoold worden en trok daarop naar Leiden. Hij behaalde daar zijn kandidaatsexamen, maar vertrok vervolgens naar Bonn. Uiteindelijk zou hij in Utrecht zijn doctoraalexamen afleggen. Parijs was de volgende stap. Daar ging hij werken bij Charles-Adolphe Wurtz, om tenslotte bij Eduard Mulder in Utrecht te promoveren.

Een bijzondere levensloop en dito carrière. Al heel vroeg in zijn carrière overtuigde Van 't Hoff zijn collega's van de noodzaak om moleculen niet als een verzameling met elkaar verbonden atomen te zien maar ook de manier waarop de atomen zijn gerangschikt in de ruimte in acht te nemen. Alleen dan, zo argumenteerde hij, kan men verklaren hoe moleculen, bestaande uit precies dezelfde atomen

Oneven kant van de Breestraat ter hoogte van de Plaatsteeg. Foto: Jan Goedeljee (1870), collectie Erfgoed Leiden en Omstreken.

(met dezelfde bindingen), toch verschillende eigenschappen kunnen hebben. Een bekend voorbeeld daarvan is het links- en rechtsdraaiende melkzuur. Later zou hij nog meer ontdekkingen doen, onder andere de opmerkelijke gelijkenis van verdunde oplossingen en gassen waarvoor hij in 1901 de Nobelprijs in de Scheikunde kreeg.¹

Over zijn verblijf in Leiden is maar weinig bekend. Dat wat bekend is, is onlangs verzameld in de biografie van Rob van den Berg.² Naast familiebezoek en de toen gebruikelijke theevisites bij professoren was Van 't Hoff ook actief in het studentenleven en schreef hij gedichten. Studeren stond bij hem evenwel voorop. Zo kwam hij er al snel achter dat de scheikunde, zoals die onderwezen werd aan de Leidse Universiteit, niet veel anders was dan die in Delft: het diende vooral de industrie. Van 't Hoff miste de meer theoretische diepgang en besloot na het afronden van het kandidaatsexamen naar August Kekulé in Bonn te gaan, naar het front van de wetenschap.

Uiteindelijk verbleef deze 'Leidse' Nobelprijswinnaar dus maar één jaar in Leiden. En waar dat was, stond niet vermeld in de biografie van Rob van den Berg. Toen ik daar navraag naar deed, bleek hij wel het een en ander te

hebben nagetrokken. In de studentenalmamak van 1872³ kwam hij Van 't Hoff tegen: hij woonde op Breestraat 283 bij ene Broekhuizen. In de almanak van een jaar later, 1873, heeft hetzelfde pand het nummer 147 zoals dat nog steeds wordt gehanteerd. Rechts ervan is nu een kantoorboekhandel, op nummer 145 naast de Plaatsteeg. Links ervan is nu een restaurant, nummer 149. Het meest rechtse deel van het huidige restaurant was nummer 147. Dat is dus het huis waar Van 't Hoff zijn Leidse jaar doorbracht.

De Leidse fotograaf Jan Goedeljee heeft in 1870 een visitekaart van de Breestraat gemaakt die de huizen 135-151 toont, (op de foto een deel daarvan). Het tweede huis links van de Plaatsteeg is waar Van 't Hoff op kamers woonde, waarschijnlijk op de bovenste verdieping. Er was nog een student daar op kamers, J.A.F. de Vos van Steenwijk van Essen die rechten studeerde. De familie Broekhuizen had het pand in het jaar voor de aankomst van Van 't Hoff verworven. Naast vader Jan Willem Broekhuizen en zijn vrouw Sara Carolina Broekveld waren er nog vijf kinderen: Elisabeth Carolina, Maria Elisabeth, Jan Willem, Simon en Willem. Met waarschijnlijk nog tenminste een hulp in de huishouding was het een drukke boel daar in huis. Het gezin zal de opbrengst van de inwonende studenten goed hebben kunnen gebruiken.

Van 't Hoff zou geen gelukkige tijd in Leiden hebben gehad volgens Van den Berg. Zelf schreef Van 't Hoff over die periode "... in Leyden was alles proza, de omgeving, de stad, de mensen, in Bonn alles poëzie".² Kennelijk voelde Van 't Hoff zich in Leiden niet geïnspireerd, niet door zijn studie, niet door de stad, niet door het leven daar. Kort na het kandidaatsexamen vertrok hij naar Bonn, naar vernieuwende wetenschap en naar de natuur die hij daar zo waardeerde.

¹ M. Van Calmthout, J. Reumer, *Nobel op de kaart*, Uitgeverij Lias, 2016, blz. 154-163, ISBN 978-90-8803-044-4

² R. van den Berg, *Een gedreven buitenstaander - J.H. van 't Hoff, de eerste Nobelprijswinnaar voor scheikunde*, Prometheus, 2021, blz.47-55, ISBN 9789044649451.

³ Almanak van het Leidsche Studentencorps voor het schrikkeljaar 1872, P. Somerwil, Leiden. Universiteitsbibliotheek Leiden.

Misschien wel het elegantste godshuis van Leiden

Willem Wirtz

Wie in Leiden over de Pieterskerkstraat fietst, passeert vlak bij de Lokhorststraat een gebouw dat niet meteen aan een kerk doet denken. Toch gaat er achter de eenvoudige gevel wel degelijk een godshuis schuil, misschien wel het elegantste godshuis van de stad. De Lokhorstkerk, want zo heet het gebouw, ligt in een gebied dat ruim negenhonderd jaar geleden deel uitmaakte van het grafelijk domein van Floris II (1084-1121), de eerste graaf van Holland.

Floris, schrijft Monique Roso in haar boekje *De Lokhorstkerk in Leiden – Van schuilkerk naar sieraad van de stad*, was een rijk man die als teken van zijn waardigheid tussen de Langebrug, het Rapenburg en het Steenschuur een hof liet bouwen dat verschillende gebouwen omvatte: een woongebouw, een boerderij met boomgaard en stallen, een vluchttoren met gevangenis en een kapel die in 1121 gewijd zou zijn tot Pieterskerk. In het boekje van Roso, aangenaam verlucht met oude kaarten en foto's, valt te lezen hoe het grafelijk gebied zich in de

eeuwen daarna ontwikkelde en verschillende keren in andere handen overging.

De naam Lokhorst komt van Gerard van Lockhorst, een 15de-eeuwer die met zijn familie van Leusden naar Leiden verhuisde om zich te vestigen in wat hij Huis Lockhorst noemde, de voormalige woonstee van de graaf. In 1613 kochten de Leidse doopsgezinden – of menonieten – een stuk grond in hetzelfde gebied langs de Pieterskerkstraat om daar de latere Lokhorstkerk te bouwen. Die kwam er pas in 1638, en dat ging niet zonder slag of stoot. De 'Burgemeesters ende regierders' van de stad hadden besloten dat de gemetselde kerkraden aan de kant van de Pieterskerkstraat niet geoorloofd waren. Ze moesten alsnog worden dichtgemaakt. Het was de tijd van de schuilkerken, toen zowel doopsgezinden als lutheranen, katholieken en remonstranten min of meer in het geniep hun erediensten moesten houden tegen de stroom van de Reformatie in. Aanhangers van een andere religie dan de dominante protestantse orthodoxie, de zogenoemde dissenters, mochten wel een gebedshuis inrichten, maar dat mocht vanaf de straat niet als zodanig herkenbaar zijn. Daarom waren klokkentorens en zichtbare kerkraden taboe. Alles werd in het werk gesteld om maar niet de toorn van orthodoxe stadgenoten te wekken. Zo werd de nieuwe Lokhorstkerk verstopt achter een maskerade van steen, met een kosterwoning in het midden ervoor en aan de linkerkant een huis

met horecavoorzieningen, dat later bekend zou worden als het Frans Koffiehuis. Via twee kleine poortjes in de straat kwam de kerkganger op een kleine binnenplaats met twee deuren die toegang gaven tot de kerkzaal.

In haar prettig leesbare boekje beschrijft Roso hoe het de Lokhorstkerk in de loop der eeuwen verging. Dat gaat dan bijvoorbeeld over de aankleding en verwarming van de kerkzaal, de opeenvolgende verbouwingen en het eerste orgel dat pas in 1774 dankzij een mysterieuze weldoener kon worden geïnstalleerd. De auteur belicht ook de Reformatie en de gestage toestroom van Franstalige, Duitse en Vlaamse doopsgezinden die in Leiden hun eigen gemeenschappen begonnen te vormen. Het doopsgezinde volksdeel in de stad groeide van 187 in 1859 naar 500 in 1899 en 592 in 1920, een duidelijke minderheid ten opzichte van de evangelisch-lutheranen (1351 in het laatste jaar) en roomskatholieken (16.500). Het aantal

remonstranten bedroeg in 1920 bijna 1200, maar kalfde daarna af. Het remonstrantse kerkgebouw tussen de Hooglandse Kerkgracht en de Middelweg had toen zijn laatste uitbreiding achter de rug. In 1971 besloot de plaatselijke Remonstrantse Gemeente tot verregaande samenwerking met de Leidse doopsgezinden. Beide denominaties hielden hun diensten voortaan in de Lokhorstkerk, en dat is tot op de dag van vandaag zo gebleven. Vanwege het dalende ledental en de hoge onderhoudskosten werd het remonstrantse kerkgebouw aan de Hooglandse Kerkgracht verkocht, een lot dat in de jaren daarna nog talrijke kerkgenootschappen zou treffen en dat nog steeds als een dreigende donderwolk boven heel kerkelijk Nederland hangt.

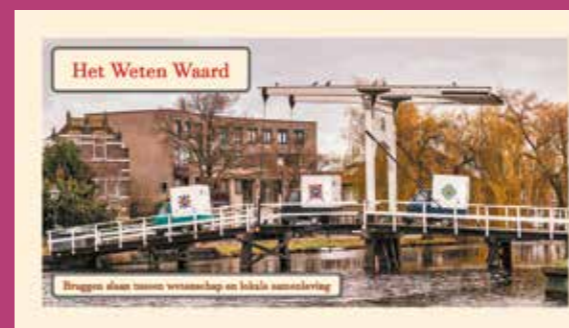
Monique Roso: De Lokhorstkerk in Leiden – Van schuilkerk naar sieraad van de stad – Uitgeverij Ginkgo – ISBN 9789083218984 – 63 pagina's – € 15,00.

De Vogelwijk 100 jaar, geschiedenis van een Leidse buurt

De Vogelwijk, 100 jaar geschiedenis van een Leidse buurt is een grotendeels herziene editie van een boekje over de wijk dat in 2010 verscheen. Het verhaalt over de geschiedenis van de Vogelwijk vanaf de periode dat in dit deel van Nederland de getijden en de Rijn het landschap nog domineerden, tot aan de huidige tijd. Voor deze herziene uitgave heeft de redactie de historie nader onderzocht, is de archieven ingedoken, heeft actuele bronnen aangeboord, nieuw beeldmateriaal ontdekt en (oud-)bewoners benaderd die nog iets interessants konden vertellen. Het resultaat is, dat er heel veel is gevonden dat de moeite waard was om te vermelden.

De Vogelwijk, 100 jaar geschiedenis van een Leidse buurt – Cees Meijer, Joke Ouweland, Hans Dirken en Mark Peerdeman – € 10,00 – Bestellen: mail naar secretaris@vogelwijk.nl

Het Weten Waard

Onder de titel *Het Weten Waard* hebben leden van de 100-jarige Leidse Amateur Fotografen Vereniging (LAFV) het afgelopen jaar Leidenaren gefotografeerd die iets te vertellen hebben over hun wetenschap, kennis, kunde of kunst. Dit in het kader van European City of Science Leiden2022 (ECS). De foto's zijn wekelijks gepubliceerd in het Leids Nieuwsblad onder de kop 'LAFV legt Leiden als dé wetenschapsstad vast'. Als afsluiting van het project worden alle 52 foto's geëxposeerd in het Leidse Volkshuis tot 27 maart. Daarnaast zijn de foto's opgenomen in een herinneringsboek.

Het Weten Waard – Leidse Amateur Fotografen Vereniging – Het boekje is beschikbaar voor geportretteerden en mensen die eraan hebben meegewerkt. Verder ligt het ter inzage op veel leestafels in Leiden eo. zoals zieken- en verzorgingshuizen, buurthuizen, bibliotheken en horeca. Informatie over verkoop: mail naar jdglafv@gmail.com.

De Vogelwijk 100 jaar, geschiedenis van een Leidse buurt

LEZING DOOR HANS DIRKEN

DINSDAG 11 APRIL, 20.00 UUR, SPEELTUINVERENIGING VOGELWIJK, NACHTEGAALLAAN 25

Vergeleken met het centrum van Leiden is de honderdjarige Vogelwijk een jonge wijk. De Rijnsburgerweg was er al veel langer, maar het gebied waar nu de Vogelwijk ligt, lag daarachter en was nauwelijks bebouwd. De grond was eigendom van de gemeente Oegstgeest en werd in de jaren twintig door Leiden gekocht voor de uitbreiding van de stad. Hier liggen nu het Houtkwartier, de Raadsherenbuurt en ook de Vogelwijk.

De geschiedenis van dit deel van Leiden gaat echter verder terug. Zo'n 5000 jaar geleden spoelde er via de Rijn veel zand uit de Alpen onze kant op. Dat vormde een duinenrij die we strandwallen of geesten noemen. De Vogelwijk ligt op het uiteinde van zo'n geest, evenals Endegeest en Oegstgeest. Tussen de

strandwallen lag moeras: de 'poelen'. Denk aan namen als Poelgeest, Klooster Mariënpool en kasteel Paddenpoel. Nadat de poelen droger werden, kon er landbouw worden bedreven en gingen er circa 3000 jaar geleden mensen wonen. Bij opgravingen zijn restanten uit de Romeinse tijd blootgelegd. Vanaf 1000 tot 1500 kwam er meer bebouwing en werden er ook dwarsweggetjes tussen de strandwallen gemaakt. De Rijnsburgerweg is daar een voorbeeld van.

Verhalen van bewoners

Niet alleen het ontstaan van het gebied komt aan bod. Ook de mondelinge overlevering van de bewoners wordt niet vergeten. Daarom is voor dit verhaal niet alleen de historie onderzocht, maar zijn ook (oud)bewoners benaderd die nog iets kunnen vertellen over hun wijk.

Hans Dirken is niet alleen wijkbewoner, maar ook één van de auteurs – naast Joke Ouweland, Mark Peerdeman en Cees Meijer (tevens eindredactie) – van het rijk geïllustreerde boekje De Vogelwijk, 100 jaar geschiedenis van een Leidse buurt, dat ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van de wijk werd uitgegeven.

Toegang vrij voor leden van de HVOL, Speeltuinvereniging Vogelwijk en Wijkcomité Vogelwijk; anderen betalen €5,00

Illustratie: BLOCBIRDS van Studio 212 Fahrenheit <https://blocbirds.nl/>

Kunst op straat in Leiden: nut, noodzaak en betekenis

LEZING DOOR SANDRA SPIJKERMAN

WOENSDAG 10 MEI, 20.00 UUR, LOKHORSTKERK, PIETERSKERKSTRAAT 1

Overall in Leiden staan kunstwerken op straat of in het groen. Denk aan *Burgemeester Van der Werf* hoog op zijn sokkel in het gelijknamige park, het knalgele *Tussentuin* van Observatorium in het Singelpark of de *Visverkoper* van Gerard Brouwer op 't Gangetje. Sommige beelden zijn voor bijna iedereen vanzelfsprekend, terwijl andere juist vragen oproepen. Zoals de monumentale roestkleurige kolommen van Frans de Wit vlakbij Naturalis.

Tijdens deze lezing bekijken we een aantal prominente, maar soms ook meer verborgen beelden in Leiden. We beantwoorden vragen als: waarom staan deze kunstwerken eigenlijk in de stad, hoe komen ze daar, wie nam het initiatief, waarom zien ze er zo uit en wat bedoelde de kunstenaar er eventueel mee? Zo komen we uiteindelijk terecht bij het nut en de noodzaak van kunst in de openbare ruimte. Om zicht te krijgen op het grotere verband werpen we ook een blik op wat er momenteel op landelijk en internationaal niveau speelt op het gebied van kunst in de openbare ruimte. Betekenis geven blijkt telkens de crux.

Statig beeld op Leidse wateren

LEZING DOOR ALEXANDER DE VOS

VRIJDAG 2 JUNI, 20.00 UUR, LOKHORSTKERK, PIETERSKERKSTRAAT 1

Twee eeuwen lang had de stad Leiden onder haar dienstvaartuigen een boeijerjacht, de zogenaamde Stadsboeijer of Vroonboeijer. De Stadsboeijer diende om bestuurders te vervoeren en om het visrecht op de Leidse Vroonwateren te inspecteren. Met de verkoop in 1893 van 'Den Antieken Stadsboeijer' kwam er een einde aan dit statige beeld op Leidse wateren.

Aan de Haarlemmertrekvaart, het deel dat vóór de aanleg van de trekvaart in 1657 nog gewoon Buiten Mare heette, is een historische scheepstimmerwerf verzezen. Op die werf wordt een boeijer gereconstrueerd, zodat eens weer het beeld van de Leidse Stadsboeijer op Leidse wateren herleeft. Echter, van de Stadsboeijer zijn te weinig technische gegevens bewaard gebleven voor een goed onderbouwde reconstructie. De redding is dat het project een Januskop heeft: de Stadsboeijer wordt herbouwd aan de hand van een gelijksoortig schip. In 1815 is in opdracht van koning Willem I op de Amsterdamse Rijkswerf een replica gebouwd van het boeijerjacht dat

Sandra Spijkerman studeerde kunstgeschiedenis aan de Universiteit Leiden. Zij heeft ruim dertig jaar ervaring als freelance kunstcriticus, tentoonstellingsmaker en projectleider met name op het gebied van hedendaagse beeldende kunst en kunst in de openbare ruimte. In 2020 was zij de samensteller van de eerste kunsttentoonstelling in het Leidse Singelpark (Welkom in Leiden!?). Momenteel werkt zij onder meer als projectleider voor Stroom Den Haag aan de website Buiten-kunstDenHaag.nl

Toegang gratis voor leden van de HVOL; niet-leden betalen € 5,00.

Peter de Grote zich in 1697 aanschafte bij zijn bezoek aan Zaandam. De replica is in 1816 door koning Willem I geschonken aan de Russische tsaar Alexander I. Over dit schip zijn sprookjesachtig veel gegevens te vinden. Voor het project zijn er weer als vanouds eikenbomen over de Trekvaart vervoerd. Stammen zijn op houtzaagmolen De Heesterboom gezaagd en kromme takken uit de kroon van de boom worden met een dissel tot spanten verwerkt.

De Historische Vereniging Oud Leiden organiseert deze avond samen met het Leids zeemanskoor Rumor di Mare, dat ook zorgt voor een toepasselijk muzikaal intermezzo.

De lezing wordt gehouden door Alexander de Vos, eigenaar van de historische scheepstimmerwerf Klaas Hennepoel aan de Haarlemmertrekvaart in Warmond.

Toegang vrij voor leden van de HVOL en leden van Rumor di Mare; niet-leden betalen € 5,00

Stadsboeijer in het Galgewater bij Rijnsicht. Foto: Jan Goedeljee 1893 collectie ELO

Wandelexcursie door de Maredijkbuurt

ZONDAG 2 APRIL, 13.30 UUR, MAREDIJKHUIS, MAREDIJK 100

Haarlemmertrekvaart met de achterzijden van 'speeltuinen' aan de Maredijk. Foto: Abraham Rademaker, 1732, collectie Erfgoed Leiden en Omstreken.

De Maredijkbuurt ontstaat in 1613 ten gevolge van de stadsuitbreiding van 1611, waarbij aan de noordzijde van Leiden stukken van de ambachten Oegstgeest en Leiderdorp worden geannexeerd. Omdat veel gegoeide Leidenaars in het geannexeerde gebied een 'speeltuin' (volkstuin) hadden en die nu moeten afstaan, ontstaat er behoefte aan nieuwe tuinen. Die worden gerealiseerd aan de buitenzijde van de nieuwe singel, dus op grondgebied van Oegstgeest en Leiderdorp, vooral bij de stadspoorten.

Vanaf 1845 verandert de buurt langzaam maar zeker in een woonbuurt, enerzijds door de bouw van nieuwe huizen, anderzijds door de transformatie van 'speelhuizen' (buitenverblijven) naar woonhuizen. In de laatste anderhalve eeuw neemt ook het aantal bedrijven toe, bijvoorbeeld met een lederfabriek, een melk-

fabriek, een stalling van Van Gend & Loos, enkele cafés en vele buurtwinkeltjes.

In de wijk zijn nu nog sporen te zien van wel- eer: eeuwenoude sloten en perceelgrenzen, enkele voorbeelden van zeventiende-eeuwse 'speelhuizen' (nu zeldzaam in Leiden), het vermoedelijk oudste in Leiden buiten de singels gebouwde woonhuis (met een uniek geveltje), een landelijk stukje van de vroeger uitgestrekte Maredijkse Polder, woningen van bekende architecten als H.J. Jesse, W.C. Mulder, L. van der Laan en M.C. van Straten.

Kortom: meer dan genoeg om een wandelexcursie (met inleidende presentatie) aan te wijden. Deze staat onder leiding van buurtbewoner Jan Hengstmengel, auteur van het bekende boek *Gelegen buyten de Maren-Poort*.

De wandelexcursie, inclusief presentatie, duurt ongeveer 2 uur. Er is slechts een beperkt aantal deelnemers aan de wandeling mogelijk dus geef u zo snel mogelijk op via het inschrijfformulier op de website. Kosten inclusief koffie/thee, gebak en lunch zijn € 7,00 voor (duo)leden en € 9,00 voor introducés.

Fietsexcursie blaarkoppen en Leidse kaas

ZONDAG 30 APRIL, 9.30 UUR, THEEHUIS DE LEIDSE HOUT, HOUTLAAN 100

We starten om 9.30 uur in het knusse Theehuis De Leidse Hout. Dit Theehuis is gebouwd in 1949 naar ontwerp van K.J. Koch. Schrijver Jan Wolkers mocht er bij leven graag komen. Na koffie of thee met wat lekkers erbij starten we op de vroege ochtend onze rit naar Warmond.

Op Kaasboerderij Sophiahoeve zijn we uitgenodigd door de familie Warmerdam. Deze familie maakt al 400 jaar boter, kaas en karnemelk van raszuivere blaarkoppen. Dit koeienras behoort tot Leidens levend erfgoed volgens Ariela Netiv, directeur van Erfgoed Leiden en Omstreken. Door veranderde regelgeving wordt het voor boeren steeds moeilijker om oud-Hollandse koeienrassen zoals de lakenvelder en de blaarkop te houden. Boer Theo Warmerdam zal dit uitleggen tijdens de rondleiding op zijn bedrijf. Informatie over het maken van de echte Leidse kaas met stempel en het proeven ervan, is een onderdeel van de rondleiding. U kunt ook wat kaas kopen.

Bootexcursie Leiderdorp

VRIJDAG 2 JUNI, 10.00 UUR, LOT EN DE WALVIS, HAVEN 1

Onder leiding van Bob Reidsma, voorzitter van het Leiderdorps Museum varen we een rondje Leiderdorp. We starten bij Lot en de Walvis met een kopje koffie/thee met lekkers. Hier worden wij om 10.30 uur opgehaald met de boot.

De tocht vaart vanaf de Spanjaardsbrug over de Zijl, de Dwarswating, de Does en de Oude Rijn. Onderweg vertelt Bob over de boeiende geschiedenis van Leiderdorp, die nauw verweven is met Leiden. Leiderdorp is in de loop van enkele honderden jaren vele

Hierna gaan we op weg naar het Streekmuseum Veldzicht in Noordwijk. Dit museum is in 2009 geopend en is gevestigd in boerderij Veldzicht uit 1864. Wellicht komen we op deze fietsrit nog blaarkoppen tegen die in de weide staan. In Veldzicht aangekomen staat een smakelijke lunch voor u klaar. Een korte film over blaarkoppen wordt in het complex voor u getoond. Daarna kunt u in uw eigen tempo de verschillende gebouwen, de historische tuinen (onder andere Dodoens Cruydehof), een geriefbosje en twee vijvers bekijken. Aan het eind van de middag vertrekken we op ons stalen ros terug naar Leiden.

De fietsexcursie heeft een dagvullend programma. De kosten inclusief koffie/thee, gebak en lunch zijn € 32,00 voor (duo)leden en € 34,50 voor introducés.

De blaarkoppen behoren tot Leidens levend erfgoed volgens Ariela Netiv, directeur van Erfgoed Leiden en Omstreken.

vierkante kilometers grondgebied aan Leiden kwijtgeraakt voor uitbreiding van de stad. Zo stond de Hooglandse Kerk vroeger in Leiderdorp.

De kastelen, de dorpskerk, de Doesbrug en de verdwenen fabrieken: het passeert allemaal de revue, net als de aanzienlijke uitbreidingen van Leiderdorp van de afgelopen een halve eeuw.

De rondvaart duurt ongeveer anderhalf uur. De kosten inclusief koffie/thee en gebak zijn € 30,00 voor (duo)leden en € 32,50 voor introducés.

Agenda

27 maart

Algemene Ledenvergadering met aansluitend de lezing
David Bailly: *Tijd, dood en ijdelheid* door Christiaan Vogelaar
19.30 uur, Stadsfoyer van het Stadhuis, Stadhuisplein 1

2 april

Wandelexcursie door de *Maredijkbuurt*
13.30 uur, Maredijkhuis, Maredijk 100

11 april

Lezing *De Vogelwijk 100 jaar, geschiedenis van een Leidse buurt* door Hans Dirken
20.00 uur, Speeltuinenvereniging Vogelenvijk, Nachtegaallaan 25

30 april

Fietsexcursie blaarkoppen en Leidse kaas
9.30 uur, Theehuis De Leidse Hout, Houtlaan 100

10 mei

Lezing *Kunst op straat in Leiden: nut, noodzaak en betekenis* door Sandra Spijkerman
20.00 uur, Lokhorstkerk, Pieterskerkstraat 1

2 juni

Bootexcursie *Leiderdorp*
10.00 uur, Lot en de Walvis, Haven 1

2 juni

Lezing *Stadig beeld op Leidse wateren* door Alexander de Vos
20.00 uur, Lokhorstkerk, Pieterskerkstraat 1

Correcties en aanvullingen

Fotograaf Ivo Maaskant

In het vorige nummer van *Oud Leiden Nieuws* is de naam van de maker van de foto's van wethouder Julius Terpstra helaas onvermeld gebleven, waarvoor excuses. De foto-graaf is Ivo Maaskant.

Voormalige dansschool

In de rubriek Binnenkijken stond in de vorige editie een foto van de oude dansschool, met een onjuist foto-onderschrift. Hiernaast de bedoelde foto met onderschrift.

Doorkijkje vanuit de voormalige dansschool, nu keuken en woonkamer, naar de prachtige stadstuin met links nog een authentieke muur. Uniek uitzicht op het stadhuis!

Gezocht: advertentiewerf

Om zich zichtbaar te verbinden aan de Historische Vereniging Oud Leiden biedt *Oud Leiden Nieuws* bedrijven de mogelijkheid om te adverteren in dit magazine. We zijn op zoek naar iemand die deze adverteerders wil werven.

OLN kreeg onlangs een upgrade, van verenigingsblad naar een volwaardig magazine over Leiden, Leidse geschiedenis, kennis over en behoud van erfgoed, etc. De extra kosten die dit magazine nieuwe stijl met zich meebrengt, wil de vereniging dekken met de verkoop van advertentiepagina's. Daarvoor zoeken we iemand die dit (tegen betaling) wil doen. We denken hierbij aan iemand met:

- affiniteit met Leiden en de Leidse geschiedenis
- genoeg lef om potentiële adverteerders te benaderen
- een groot netwerk, want dat maakt het werven makkelijker. Maar eventueel kan de redactie ook helpen met het samenstellen van een lijst van prospects.

Het gaat om vier edities per jaar en een nader te bepalen aantal pagina's. De vergoeding is een percentage van de opbrengst. Bij voorkeur worden jaarcontracten afgesloten met adverteerders (interessant voor ons als vereniging, maar ook voor degene die de verkoop op zich neemt), maar ook losse adverteerders zijn prima.

Wil je dit op je nemen of wil je meer informatie? Neem dan contact op met de redactie via oln@oudleiden.nl.

Alexander Geertsema

Hoe lang ben je al lid?

"Toen ik in Leiden kwam wonen vond ik dat een lidmaatschap van HVOL erbij hoorde. Dat was begin jaren tachtig. De opvatting dat studenten een langs trekkende karavaan vormen, die een paar jaar wat in de stad doen en dan weer vertrekken, gaat – als het überhaupt al opgaat – voor mij niet op. Ik ben er nog steeds. Ik werd in de jaren tachtig actief voor de gemeenteraad en vond de HVOL ook een goede manier om in de stad te participeren.

Wat heb je met het Leidse erfgoed?

"In mijn jeugd woonde ik in Kasteel Middachten in De Steeg in Gelderland. Mijn ouders – mijn vader was toen Commissaris van de Koningin in Gelderland – hebben dat lange tijd gehuurd omdat het leegstond, al veertig jaar! Daar wonende leerde ik al jong hoe belangrijk het is om erfgoed te onderhouden en te bewaren. Zo'n pand moet een functie behouden anders is het snel gedaan. Later in mijn leven liep ik in Leiden ook tegen een Rijksmonument aan. Op het Rapenburg. Het stamt uit 1664 en we gebruiken het nog gewoon waarvoor het ooit gebouwd was; als woonhuis. Ik ben ook nog wethouder geweest met monu-

mentenzorg in mijn portefeuille. Dus ja, ik heb wel wat met erfgoed."

Wat doe je bij HVOL?

"Ik ben voorzitter van de commissie Geveltekens. Dat is – even reclame maken om nieuwe vrijwilligers te werven – een hele leuke club mensen die zorgdraagt voor de gevelstenen en -tekens die dreigen te verdwijnen. Wij proberen ze bij sloop van het gebouw te behouden en zoeken naar plekken waar ze een volgend leven kunnen krijgen. Ook archiveren we alle gevelstenen en -tekens en beschrijven we het bouwwerk waar de steen in zit of zat. Het is een beetje schatzoeken in de stad. Want als je er op gaat letten zie je zoveel van dit soort verborgen pareltjes en daar zitten zoveel mooie verhalen achter."

Wat staat er nog op de verlanglijst?

"Een Weesstenenmuur. In De Lakenhal is zoiets maar daar is geen ruimte meer. We zoeken nu al heel lang naar een nieuwe plek waar we gedenksteden die hun oorspronkelijke plek zijn kwijtgeraakt, kunnen bewaren.

Marijn Kramp

Foto: Sleutelstad.

Kopij volgend nummer

Het volgende nummer van *Oud Leiden Nieuws* verschijnt begin juni.

Kopij kan tot en met maandag 24 april gestuurd worden naar oln@oudleiden.nl

Colofon

Redactie

Marjolein Hettinga
Marleen Hogendoorn
Marijn Kramp

E-mail redactie:

oln@oudleiden.nl

Opmaak

Christine van der Ven

Productie

Nautilus

Website: www.oudleiden.nl

Beeldbank: oudleiden.nl/collecties/beeldbank

HVOL

Postadres:
Secretaris HVOL
Postbus 917
2300 AX Leiden
E-mail: info@oudleiden.nl

rekeningnummers voor:

- contributies/schenken:
NL06 RABO 0322 8362 20
- betaling excursies:
NL67 INGB 0005 9012 64

KvK-nummer 40445843
ANBI-nummer 804311912
ISSN-nummer 2214-353X

Adverteren?

Meer informatie over de mogelijkheden voor adverteren in *Oud Leiden Nieuws*? Neem contact op via oln@oudleiden.nl.

Bedrijfsleden

	Akerboombouw BV		Macropa BV
	Alrijne Zorggroep		Glas- en Schilderwerken Van Muiden bv
	Barthen Keuken Design Center		Prima Management
	Barthen Rioleringswerken BV		Primavera Pers
	Stichting Beheer Begraafplaats Rhijnhof		Rabobank Leiden-Katwijk
	Rijksmuseum Boerhaave		Hoogheemraadschap van Rijnland
	De Brandmeester – Vergaderlocatie		MBO Rijnland
	Breedveste BV		De Ruyter de Wildt en De Vroom, advocaten
	Buik en Van der Horst, gerechtsdeurwaarders		Schulpen Schuim BV
	Burgy Klassiek Bouwen		Serviceflat Schouwenhove
	Grandcafé De Burcht		Sociëteit Amicitia
	Van Cleef Holding		Boutique Hotel Steenhof Suites
	Stichting Confessioneel Onderwijs Leiden		Teekens Karstens, advocaten en notarissen
	Du Prie bouw & ontwikkeling BV		De Tuin van de Smid
	Stichting Het Eva van Hoogheveen-Hofje		Universiteit Leiden
	De Gunst Juwelier		Van der Valk Hotel Leiden
	firma W.P. Hartwijk en Zoon		Museum Volkenkunde
	HBK fiscalisten_accountants_expats consultants		Walburg Pers
	Stichting Hof Meermansburg		Stichting Werk & Onderneming
	Hooglandse Kerk		Stichting Zeven Leidse Hofjes
	Hoppezak Kledingverhuur		Tandartsenpraktijk Zoeterwoudsesingel
	La Gro Geelkerken advocaten		Zorgverzekeraar Zorg en Zekerheid
	LEK® makelaars en taxateurs		